

Faglig læsning

Hvad er faglig læsning, og hvorfor rette opmærksomhed mod det?

Det er gennem læsning af fagtekster, at eleverne tilegner sig faglig viden og indsigt i fagene. En indsats for sikker læsning gennem hele skoleforløbet er således afgørende for at skabe et højere fagligt niveau i folkeskolen for alle elever. Eleverne skal derfor blive bedre til at læse fagtekster. Men fagenes indhold og sprog er forskellige, og måden, som eleverne skal møde de enkelte fag på, er derfor også forskellig. Lærerne skal tænke læsning ind i alle fag, så eleverne får den fornødne viden om, hvordan de skal gå til læsningen af det enkelte fags indhold og særlige begreber.

Faglig læsning skal give eleverne viden og værktøjer til at læse og forstå fagtekster, så de bliver mere selvstændige læsere, der strategisk vælger fremgangsmåde og styrer og regulerer deres læsning efter formålet. På den måde får de størst muligt udbytte af undervisningen i de enkelte fag.

(UVM, 19. maj 2011, i forbindelse med udgivelsen af pjecen "Læsning i fagene".)

Så tydeligt formulerer Undervisningsministeriet betydningen af faglig læsning. Hvad det er, hvad det betyder for det faglige niveau og hvad forudsætningerne er for at kunne benytte sig af det på den mest udbytterige måde.

Ministeriets formuleringer sigter til begrebet i bred forstand. Dvs. før skolens fag m.v. er sat i spil. Vi taler om et indsatsområde, der i de senere år har fået en betydelig skærpet opmærksomhed og følgelig er kommunikeret ud på alle niveauer fra det forskningsmæssige niveau over det pædagogiske til det politiske niveau og følgelig er indskrevet i bl.a. alle skolens læseplaner/vejledninger. Bl.a. også i vejledningen til geografi, hvor der bl.a. står:

I forbindelse med faglig læsning er det vigtigt at gøre eleverne eksplicit opmærksomme på de forskellige faglitterære tekstgenrer i geografi. Faglig læsning er en integreret del af undervisningen, der er med til at øge elevernes bevidsthed om kommunikation med brug af faglige begreber.

Og derfor er faglig læsning og skrivning også en del af færdigheds- og vidensmålene.

Tekstbegrebet

Når enkeltelementer i skolens undervisning tillægges så stor betydning, er det vigtigt, at vi diskuterer og enes om, hvad tekstbegrebet er for en størrelse. Den byggesten, der lægges som fundament under den faglige læsning og dermed forudsætningen for at viden og indsigt i fagene kan tilegnes.

Opfattes tekstbegrebet snævert og rigidt, stilles den meget svage læser dårligt. På den anden side fordrer dette vel netop en skærpet opmærksomhed på arbejdet med faglig læsning. At den svage læser får størst mulig hjælp til at kunne læse fagligt.

Opfattes tekstbegrebet bredt og klassificeres under det, der benævnes det udvidede tekstbegreb, sættes en række andre muligheder i spil, end det rent læsetekstmæssige. Den tilgang betyder imidlertid ikke, at

den skærpede opmærksomhed på feltet kan nedtones. Det betyder blot, at udfordringerne bliver endnu større, fordi det ikke blot er den svage tekstlæser, der udfordres, men alle.

Det udvidede tekstbegreb

I undervisningen kommunikerer vi i dag på et utal af måder, som ikke alle er tekstbaserede. Det er blevet nødvendigt at udvide vores opfattelse af begrebet tekst, fordi meget få læsetekster i skolen alene bygger på bogstaver og ord. Adgangen til forskellig kommunikation er desuden blevet meget hurtigere og dermed er både aktualitet og flygtighed blevet væsentlige dimensioner i den undervisningsvirkelighed, som især de digitale medier giver anledning til. I GEOS-systemet ledsages grundbogsteksterne således af fx billeder, tegninger og figurer. I kopiarkene relaterer mange af opgaverne til databaser på nettet, som løbende ajourføres og endelig ligger der i systemets netdel (i-bogen) en mængde filmklip. Mangfoldighed, aktualitet og flygtighed er på en gang også blandt geografifagets muligheder og udfordringer.

I Norge, hvor man længe har rettet stor opmærksomhed mod faglig læsning, tales også om, at læsning har flere betydninger eller dimensioner. I et norsk lærebogsmateriale, og i sammenhæng med diskussionen om læsning i fag, er følgende på færde:

- Læsning knyttes gerne til verbalsproget, ofte til skriftsproglige tekster.
- Læsning omfatter også visuelle og auditive virkemidler.
- Læsning benytter sig også af andre semiotiske (dvs. tegn-agtige) resurser end verbalsproget (lyd, billeder og skrift).
- Læsning i fag krydser gerne flere medier: fx avis, lærebog, internet, tv osv.
- Læsning i fag krydser gerne flere genrer: fx togtøpreplan, reklame, digt, annonce.

(8-10 Kontekst, 2006, Kathinka Blichfeldt m.fl, Gyldendal Norsk Forlag AS.)

Det er i dette lys, GEOS kan opfattes. Vi benytter os især af tekst men også en række andre virkemidler og resurser. De tilhørende aktiviteter og opgaver lægger op til brug af en mængde medier (kort, internet osv.) og læsemæssigt er det tydeligt, at det også er nødvendigt at læne sig op af forskellige tekstgenrer (tabeller, lovcitater osv.).

Komponenter i læseforståelsen

Ifølge læseforskningen er der en række forudsætninger, læseren skal opfylde, før en fagtekst kan løse sin opgave. Disse forudsætninger benævnes også komponenter og enkelt sagt må udfordringen være både at bringe læseren så tæt på en besiddelse af disse komponenter som muligt og på den anden side at udvælge tekster, der på passende niveau og facon bedst muligt løser formidlingsopgaven. Læseforståelsens komponenter bygger på:

- ordkendskab
- bevidsthed om tekstens struktur
- evnen til at drage følgeslutninger
- metakognitiv bevidsthed.

Mht. ordkendskab er det vigtigt, at læseren er bekendt med langt, langt hovedparten af hverdagsordene i teksten, før man kan kalde sværhedsgraden passende. I en skoleklasse er spredningen som bekendt stor, men alligevel må teksten være nogenlunde alderssvarende. Særlige fagord og begreber bør fremhæves, helst bruges flere gange, og i forskellige sammenhænge, indgå i eksempler og gerne forklares særskilt. I GEOS er sådanne fagord og begreber udskilt både under nyttige oplysninger og i ordbogsdelen side 136 -

40. Samme ord indgår desuden ofte i de figurer, faktabokse og sidehistorier, der følger brødteksten. Endelig repeteres de på forskellige faconer i kapitlernes slutafsnit, under *Det ved du nu og Prøv dig selv*.

Mht. tekstens struktur udformes tekster forskelligt fra fag til fag, fordi de har forskelligt indhold og formål. I geografi, der er et naturfag med tydelige koblinger til samfundsfag og historie m.v. bygger vi gerne vores viden op på iagttagelser, indvirkende faktorer, finder mønstre og årsagsforklarer, for til sidst at generalisere ud til større perspektiver. I den sekvens indgår begreber, fagord, sammenhænge, undersøgelser, formuleringer af lovmæssigheder m.v. Dette er kendetegnende for strukturen i mange geografitekster, og det er en struktur læseren gerne skal kunne gennemskue.

Mht. at kunne drage følgeslutninger er der en tæt forbindelse til det at kunne gennemskue tekststrukturen. I sekvensen fra før indgår næsten altid følgeslutninger. Det er fx tydeligt i GEOS-kapitlet om befolkning, hvor der er et afsnit om Bangladesh. Monsunregn, overbefolkning, deltaterræn og fattigdom giver en række stærke negative tilbagekoblinger. Hver parameter er problematisk. Det er de også parvis, trippelvis osv. Tilsammen er det helt forfærdeligt, og den følgeslutning bør læseren i 7. klasse eller deromkring nok kunne drage.

Mht. den metakognitive bevidsthed handler det netop om ikke at læse "bevidstløst". Det er nødvendigt at man lærer at forholde sig til det man læser. Hvorfor læser jeg dette, hvad er målet, får jeg tilegnet mig det, jeg skal. Er der strategier, jeg kan bruge for at optimere mit udbytte og hvordan fastholder jeg evt. min erhvervede viden. Det er naturligvis noget, læseren skal arbejde med, og det hænger uløseligt sammen med de foregående tre punkter.

I GEOS forsøger vi også at sigte til dette metaniveau, ved hvert kapitels afslutning. Det ved du nu og Prøv dig selv-afsnittene som både findes i grundbog og kopimappen giver fx mulighed for genkendelse, repetition, refleksion og fastholdelse. Da opbygningen går igen fra kapitel til kapitel kan disse sider desuden integreres som en del af en bevidst læsestrategi, når et nyt kapitel påbegyndes.

Faglige tekster i almindelighed og i geografi?

Fælles for alle faglige tekster er hensigten om at formidle viden. Indholdsmæssigt bygger de på erhvervet viden og er dermed non-fiktive. Oftest er det videnskabelig viden, som nok forandres over tid, men som her og nu forsøges formidlet i en eller anden tekstmæssig udgave. Det er desuden fælles, at den viden, der formidles, bygger på begreber, sammenhænge og oftest også de metoder, der anvendes inden for pågældende vidensområde.

Med det udvidede tekstbegreb in mente, kan det være hensigtsmæssigt at skelne mellem sammenhængende, informerende tekster og ikke-sammenhængende tekster (jf. Arnbak, E., "Faglig læsning – fra læseproces til læreproces", Gyldendal 2008, s. 41 f). De sammenhængende tekster har ofte et kronologisk præg og skal læses, som betegnelsen antyder, i sammenhæng. Det hele skal gerne med for at få mening, og tekstopbygningen som sådan er bestemt af formålet. I denne kategori finder vi fx forklarende, rapporterende og berettende teksttyper – som alle findes i GEOS A. Et eksempel er GEOS-caféen om Kinas ét-barnspolitik.

Ikke-sammenhængende tekster lægger op til mere selektiv læsning. De figurer, tabeller og kort mv. som forekommer i GEOS A er selvfølgelig med, fordi de har en pointe. Det er ikke sikkert at alle tekstdetaljer skal nærlæses, for at udregne pointen. Eksempelvis er det tilstrækkeligt at affotografere kortet over de danske landskaber (GEOS A, s. 57) og skabe sig et visuelt indtryk. En pointe er her fx at få fornemmelse for hovedopholdslinjens placering og udstrækning.

Geografifagets fordring om at etablere bredt funderede perspektiver afføder også oplagt en anvendelse af både sammenhængende tekster og ikke-sammenhængende tekster med alle de virkemidler, der knytter sig dertil. I lærebogssammenhæng taler man om multimodalitet, som netop betyder, at stoffet formidles via en kombination af forskellige formidlingsmåder, som understøtter hinanden og tilsammen skaber en synergieffekt. I fagsproget kaldes denne synergieffekt modal affordans. Ingen af måderne evner måske at stå alene, men i kraft af hinanden formidler de stoffet på en måde, så forskellige typer læsere fanger budskabet og måske endda med større udbytte, end teksten alene fx ville have givet dem. Der er i GEOS A mange eksempler på denne multimodalitet, fx de første sider om øen Fur, i kapitel 5 Erhverv.

Målet er den kompetente læser

At være kompetent læser er selvfølgelig ikke en geografifaglig kvalifikation, men er læseren kompetent, bliver det geografifaglige udbytte af fagteksten selvsagt større. I arbejdet med en faglig tekst, udfordrer den kompetente læser sig selv med at:

- få et overblik over tekstens indhold før læsningen
- overveje, hvad han eller hun ved om emnet i forvejen
- overveje tekstens opbygning og forfatterens formål med at skrive
- følge med i, om han eller hun forstår indholdet under læsning
- opdage uklarheder og gøre noget for at afklare dem
- opdage og fastholde det centrale i teksten
- gøre tekstens viden til sin egen viden
- evaluere udbyttet

(Undervisningsministeriet, 5. juni 2011, "Læsning i fagene")

Alt sammen fornuftige mål at sætte sig selv som læser. Spørgsmålet er imidlertid, om – eller hvordan – man kan hjælpe eleven frem til at indfri målene. Der må anlægges nogle strategier for læsningen, og strategier omsættes bedst til praksis via konkret arbejde og øvelse. I kort og struktureret form, kan dette arbejde kategoriseres i tre trin:

- Før læsning: Der drejer sig om måder til at skabe sig overblik over teksten, afdække egen baggrundsviden, afdække forfatterhensigt, klargøre sig læseformålet, undersøge om eller hvordan vigtige fagbegreber er angivet.
- Under læsning: Der drejer sig om at stille spørgsmål til teksten og svare på dem, fastholde det vigtige, lære sig nye ord, bruge notatteknik.
- Efter læsning: Der drejer sig om bearbejdelse af stoffet. Strategierne kan være grafiske figurer, at skrive ny tekst, at evaluere på det læste m.v.

I grundbogens indledende sider er der netop indsat en vejledning, som sigter til trin 1, Før læsningen. Her fortæller, hvordan hvert kapitel er opbygget med "øjenåbnere", nyttige oplysninger, diagrammer og aktiviteter m.v.

	Før læsning	Under læsning	Efter læsning
1	Mål med læsningen: Hvad skal du lære af teksten?	Skriv noter undervejs	Skriv et kort resume af teksten (En kortfattet og sammentrængt gengivelse af de væsentligste hovedpunkter)
2	Hvad ved du i forvejen om emnet?	Marker vigtige steder eller vanskelige steder i teksten	Genfortæl teksten med dine egne ord.
3	Bladr i kapitlet og kig teksten igennem	Stop op for at tjekke forståelsen	Skriv referat af teksten med dine egne ord. (En sammenhængende og forklarende gengivelse af de væsentligste hovedpunkter)
4	Reflekter over evt. billeder, illustrationer og grafer i teksten	Lav en mindmap, der illustrerer sammenhængen i teksten	Svar på spørgsmål, som din lærer eller klassekammerater stiller
5	Tal med andre om jeres forventninger til teksten	Formuler nogle spørgsmål – både til dig selv og til din klasse	Arbejde alene eller i gruppe med opgaver
6	Reflekter over forfatterens hensigt med teksten	Indtæl vigtig information på din mobil eller på din computer	Samtal med klassen om tekstens indhold
7		Lav billeder til teksten	Diskuter holdninger og værdier, som er kommet frem i teksten

Under læsningen er der i grundbogens kapitler indarbejdet nogle GEOS-aktiviteter, som dels skal anskueliggøre teorien, men som også gerne skulle bevirke en fastholdelse af stoffet. Dette sigte understøttes også af kapitlernes sidste sider, Det ved du nu og Prøv dig selv.

I fasen *Efter læsning* indgår både afsnittene Det ved du nu og Prøv dig selv men især de kopiark, der følger teorien i hvert af grundbogens enkeltkapitler. I denne fase tjener også i-bogsudgaven et vigtigt formål. Med denne del bliver den modale affordans endnu større! At udvikle kompetente læsere er en stor udfordring, men der er ingen tvivl om gevinsten er stor, hvis det lykkes. Der er en serie konkrete mål at arbejde på, uanset hvilket fag, der er tale om. I geografifaget er det brede tekstbegreb for alvor sat i spil – også i GEOS.

Vi har forsøgt at etablere både en indholdsmæssig tilgængelighed som beror på overvejelser om kompleksitet, organisering af informationerne og disponeringen af emnerne, samt en visuel tilgængelighed, der beror på bl.a. layout, skriftstørrelse, typen af grafiske modeller og illustrationer m.v. (Arnbak 2008, s. 53-55)..

Litteraturliste

Arnbak, E., "Faglig læsning – fra læseproces til læreproces", Gyldendal 2008
 Kristensen, P., Kjeldsen, N., Pedersen, O., Jørgensen, H. L., Bruun, Klaus "Geografiundervisning – fagdidaktisk grundbog", GO 2011